

Grudzień

Imprezy artystyczne i folklorystyczne z okazji Bożego Narodzenia

Przeeglądy dziecięcych grup kołędniczych, konkursy malarstwa i rzeźby, tradycyjnych ozdób choinkowych, szopek i gwiazd betlejemskich oraz stroików i kartek świątecznych, jasełka.

Konkurs Najpiękniejszych Szopek Krakowskich – Kraków, Rynek Główny

Odbywa się co roku, w pierwszy czwartek grudnia na krakowskim Rynku Głównym przed pomnikiem Adama Mickiewicza. Konkurs organizowany od ponad 60 lat, sięga tradycji XIX wiecznego Krakowa. Szopka krakowska jest wzorowana na architekturze zabytków Krakowa, urzeka kolorystyką i bajkową fantazją jej twórców.

„Anioł w miasteczku” – Lanckorona

Zimowy jarmark organizowany przez Gminny Ośrodek Kultury.

„Tradycje kołędnicze gminy Zielonki” – Kraków

Wystawa w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej.

Oprac. Justyna Przydzielska

VII MAŁOPOLSKIE DNI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W dniach 4–5 czerwca 2005 r. odbyły się VII Małopolskie Dni Dziedzictwa Kulturowego, które są cykliczną imprezą przedstawiającą szerokiemu gronu odbiorców kulturalny dorobek regionu Małopolski. Zostały wykreowane jako stały element promocji zasobów dziedzictwa kulturowego w Małopolsce poprzez przedstawienie i umożliwienie zwiedzania wytypowanych zabytków oraz przypomnienie historii, która zostawiła na nich swoje piętno.

Każdego roku prezentowane są wybitne, nierzadko unikatowe w skali światowej, obiekty, znaczące pomniki polskiej kultury i świadomości narodowej, splecione z tradycjami innych narodów zamieszkujących ziemię regionu. Wśród nich znajdują się klasztory, kościoły, muzea, kompleksy dworskie, pałace, ogrody i stare nekropolie, miasteczka z ich charakterystyczną zabudową, zabytki sztuki ludowej i budownictwa. Należy podkreślić, że zainteresowani w ramach Dni mogą odwiedzać te miejsca na co dzień często niedostępne.

Dni Dziedzictwa, są ważne nie tylko dla turystów przyjeżdżających z daleka, ale także dla społeczności lokalnej, która ma okazję poznać i docenić zabytki, obok których żyje, lecz często niewiele o nich wie.

W ramach VII edycji Dni zainteresowani mogli zwiedzić:

1. Centrum Administracyjne Mittal Steel Poland Oddział w Krakowie,
2. Opactwo oo. cystersów w Krakowie-Mogile,
3. Dworek Jana Matejki w Krzesławicach,

4. Wieżę Ratuszową w Krakowie,
5. Dom „Pod Jedłami” w Zakopanem,
6. Dwór w Dołędze,
7. Pałac w Nawojowej,
8. Zamek w Zatorze,
9. Zamek w Spytkowicach (ekspozytura Archiwum Państwowego w Krakowie),
10. Sanktuarium pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Tuchowie,
11. Zespół opactwa cystersów w Szczyrzycu,
12. Kościół parafialny pw. św. Benedykta w Imbramowicach,
13. Sądecki Park Etnograficzny (dwór, cerkiew i kościół) w Nowym Sączu.

Imprezie towarzyszyły:

- Rozdanie Nagród Województwa Małopolskiego im. Mariana Korneckiego za wybitne osiągnięcia w dziedzinie ochrony zabytków architektury drewnianej Małopolski oraz ich promocji,
- Konkurs fotograficzny „Skarby Małopolski”,
- Akcja edukacyjno-artystyczna dla dzieci i młodzieży pt. „Sekrety zabytków”,
- Konkurs Historyczny: „Z rodzinnych albumów...”,
- Konkurs plastyczny i stron www dla dzieci i młodzieży pt. „Skarby Małopolski”.

Uroczyste spotkanie z okazji VII Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego odbyło się w dniu 5 czerwca 2005 r. w Sądeckim Parku Etnograficznym.

Szczegółowy opis udostępnionych obiektów*:

1. Centrum Administracyjne Mittal Steel Poland Oddział w Krakowie

Centrum Administracyjne Huty, noszącej niegdyś miano Włodzimierza Lenina, a od maja 1990 r. – Tadeusza Sendzimira, to jeden z najwspanialszych przykładów architektury lat 50., zwanej socrealizmem. Dopiero z bliska spostrzegamy jego podobieństwo do włoskich rezydencji okresu odrodzenia. Ze względu na podobieństwo do włoskiej architektury mieszkańcy Nowej Huty ochrztili Centrum Administracyjne mianem „Pałacu Dożów”. Zaś Ci, którzy w labiryncie korytarzy nie mogli odnaleźć właściwego biura, z ironią mówili o nim „Watykan” lub „Pentagon”.

Centrum Administracyjne w dzisiejszym kształcie powstało dzięki odrzuceniu projektu rosyjskiego. Socrealizm, który w myśl zaleceń sowieckich ideologów miał być „narodowy” w formie, nie mógł być taki sam w Rosji jak i w Polsce. W Związku Radzieckim panował klasycyzm, a u nas specjalna komisja, która zrobiła objazd po kraju, za styl narodowy uznała renesans. Rozpisany wtedy konkurs wygrała w 1951 r. grupa architektów: Janusz Ballensted z Poznania oraz Janusz i Magda Ingardenowie z Krakowa. Zaproponowali oni bliźniacze budowle na planie kwadratu, z kłatkami schodowymi umieszczonymi wewnątrz czterech wież stojących na narożach dziedzińca. Budynek w przyziemiu dostał kamienną ławę, typową dla budowli włoskich. Obramienia okien

* Na podstawie wiadomości ze stron: www.wrotamalopolski.pl oraz www.mik.krakow.pl

wzorowane były na wawelskich, zaś kopuły nad wspomnianymi wieżami zwieńczono latarniami nawiązującymi do prac Michała Anioła w Watykanie (stąd wspomniana już nazwa „Watykan”).

Do dziś, mimo licznych przeróbek, można zobaczyć wiele ciekawych elementów: marmurowe podłogi i kominki, piękną metaloplastykę, okazałe stropy pokryte kasetonami, kryształowe żyrandole... etc. Całość uzupełniały meble projektu wybitnego krakowskiego profesora Akademii Sztuk Pięknych, Mariana Sigmunda. Sporo ich jeszcze zachowało się na korytarzach i w biurach.

2. Opactwo oo. cystersów w Krakowie-Mogile

We wsi Mogiła, biskup krakowski, Iwo Odrowąż, ufundował w 1222 r. klasztor Cystersów, który stał się najczęściej odwiedzanym Sanktuarium Krzyża Świętego w Polsce. Przybywali tu ludzie z najdalszych stron, by pokłonić się wizerunkowi Chrystusa Łaskawego. Obecny krucyfiks pochodzi z nieco późniejszego okresu (XIV w.). Niezwykłe w nim jest to, że Zbawiciel ma perukę z naturalnych włosów, a jego biodra są przepasane haftowaną tkaniną. Najprawdopodobniej pierwotne wyrzeźbione z drewna włosy i perizonium nadpaliły się niegdyś podczas pożaru i zostały usunięte. Świadczą o tym ślady spalenizny znalezione podczas konserwacji.

Opactwo gościło licznych władców – od księcia Bolesława Wstydliwego, który był przy konsekracji, po cesarza Aleksandra I uciekającego przed Napoleonem po bitwie pod Austerlitz. Również sam zakon mógł się pochwalić wieloma wybitnymi postaciami. Należeli do nich m.in. renesansowy malarz – Stanisław Samostrzelnik, średniowieczny teolog – Jakub z Paradyża. Czasami klasztor służył też jako twierdza. Zatrzymał się tu Stefan Batory jadący na koronację do Krakowa, stacjonował tu arcyksiążę Maksymilian podczas oblężenia Krakowa w 1587 r. Ostatnim królem polskim, który zatrzymał się 24 września 1669 r. ze swoją gwardią dla popasu w murach opactwa, był Michał Korybut Wiśniowiecki. Zdążył do Krakowa na koronację.

Właściwy budynek kościoła oraz teren klauzury były dostępne dla wiernych od 1267 r., w czasie wielkich uroczystości kościelnych (np. pogrzeby fundatorów i dobrodziejów). Otaczał je mur oraz szeroka fosa. Wierni mogli korzystać z zachowanego do dziś kościółka św. Bartłomieja. W obecnej formie architektonicznej pochodzi z 1466 r. (data na rzeźbionym portalu do świątyni) i jest dziełem mistrza ciesielskiego, Macieja Mączki. Wyposażenie kościółka pochodzi z okresu baroku i rokoka. Oprócz ołtarzy są tu ciekawe malowidła ścienna z 1776 r., wyobrażające dostojników kościelnych zasłużonych dla opactwa.

Kościół klasztorny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Wacława posiada późnobarokową fasadę projektu Franciszka Moslera z Opawy. Na krużgankach możemy podziwiać kolejne dzieło Samostrzelnika (Ukrzyżowanie), oraz jego freski na sklepieniach, późnoromański portal, refektarz z krzesłem, na którym siedział podczas wizyty w Mogile Jan Paweł II, oraz kapitułarz, gdzie znajdują się cztery obrazy Michała Stachowicza przedstawiające dzieje Wandy. Całość uzupełnia ogród, gdzie w 1979 r. odbyło się spotkanie papieża Jana Pawła II z hutnikami, mieszkańcami Nowej Huty i okolic podczas jego pierwszej pielgrzymki do Polski. Można tu zobaczyć okazały ołtarz papieski, liczne rzeźby, drogę krzyżową projektu Czesława Dźwigaja.

3. Dworek Jana Matejki w Krzesławicach

Typowy staropolski dworek z werandą projektu Jana Matejki, pokryty gontem i otoczony rozległym czterohektarowym parkiem ze starymi lipami i dębami. Został zbudowany ponad 200 lat temu, a pierwszym jego właścicielem był Hugo Kołłątaj. Po utracie niepodległości w 1795 r. dworek skonfiskowano i odtąd przechodził z rąk do rąk. W 1876 r. dworek kupił słynny krakowski malarz Jan Matejko za pieniądze uzyskane ze sprzedaży hrabiemu Benedyktowi Tyszkiewiczowi obrazu historycznego pt. Batory pod Pskowem. Matejko dobudował do dworku pracownię malarską, a we wsi Krzesławice zbudował własnym sumptem wiejską szkołę (istnieje do dziś i pełni funkcję świetlicy środowiskowej).

Jan Matejko zmarł 1 listopada 1893 r. i zgodnie z testamentem artysty dworek odziedziczył najstarszy syn Tadeusz. W 1895 r. Tadeusz sprzedał dworek rządcy dworku Teodorowi Cybulskiemu. I znowu dworek często zmieniał właścicieli. 40 lat temu ostatnia właścicielka, pani Maria Burzyńska przekazała zrujnowany dworek TPSP w Krakowie. Staraniem prezesa Towarzystwa, prof. Karola Estreichera, w dworku przeprowadzono kapitalny remont. Uroczystego otwarcia dworku-muzeum dokonał prof. K. Estreicher 17 stycznia 1966 r.

W okresie marazmu i bylejakości jaki nastąpił po śmierci prof. K. Estreichera, zdekapitalizowała się substancja Dworku Jana Matejki. Odrodzony Zarząd TPSP w Krakowie wyremontował i zabezpieczył Dworek (1996–2004). W styczniu 2004 roku po kapitalnym, remoncie w dawnej sypialni Jana Matejki utworzono salę dydaktyczną, gdzie wyeksponowano poczet królów i książąt (oryginalne obrazy autorstwa uczniów Matejki: Zygmunta Papieskiego i Leonarda Stroynowskiego na podstawie rysunków Jana Matejki).

4. Wieża Ratuszowa w Krakowie

Przez kilka wieków zachodnią część krakowskiego Rynku Głównego zdołał średniowieczny budynek ratusza. Późnogotycki, piętrowy gmach ze schodkowymi szczytami, oprócz sal przeznaczonych dla władz Krakowa, mieścił arsenał i więzienie. W południowo-wschodnim narożniku ratusza wznosiła się wieża z zegarem i gankiem straży, a główne wejście znajdowało się od strony Sukiennic. Z XV-wiecznego ratusza, który zburzono w 1820 r. pozostała tylko wieża.

Powstanie wieży datowane jest na koniec XIV w.; być może została ukończona ok. 1383 r. W 1524 r. umieszczono na niej zegar z polichromowanymi figurkami, sprowadzony przez Judara Jodokusa Glaca z Norymbergii. Niestety, został on zniszczony wraz z hełmem i częścią wieży w czasie pożaru w 1680 r. Wieżę odbudowano i podwyższono o tę część, gdzie dzisiaj mieści się tarcza zegara. Prace, ukończone w 1686 r., prowadził śląski budowniczy Piotr Beber. Jednak już w 1784 r. rozebrano niszczący hełm i zastąpiono go nowym, ufundowanym przez biskupa Kajetana Sołtyka.

Po zburzeniu ratusza opuszczona wieża niszczała i chciano ją również rozebrać. Na pocz. XX w. na parterze mieścił się komisariat targowy, a w okresie międzywojennym magazyny Muzeum Narodowego. Wieżę odnawiano w latach 1913–14, 1925–30 oraz 1964–69, kiedy to przeprowadzono kompleksowy remont. Wówczas dodano

m.in. wykusze, schody z lwami przewieszonymi z parku w Pawłowicach oraz fontannę. Po konserwacji obiekt został przekazany w użytkowanie Muzeum Historycznemu Miasta Krakowa.

Mury wieży mają grubość ok. 2 m, a ściana północna 2.80 m, gdyż w jej szerokości mieszczą się kamienne schodki prowadzące na wyższe kondygnacje. Niezwykle wąska klatka schodowa mierzy 75 cm szerokości i liczy 110 stopni.

Na parterze wieży, w sali z gotyckim sklepieniem, mieścił się dawniej skarbiec miejski. Na wschodniej ścianie tej sali zachowały się gmerki (znaki kamieniarskie) z 1444 r. Pierwsze piętro zajmuje sala pełniąca prawdopodobnie niegdyś rolę kaplicy ratuszowej. Z jej dawnego wystroju pozostały fragmenty fryzu z liści dębowych w narożach sali oraz wsporniki; krzyżowo-żebrowe sklepienie zrekonstruowano w latach 60. XX w. W salach na wyższych piętrach można zobaczyć zbiór zabytkowych detali kamiennych, wystawę archiwalnych fotografii Krakowa oraz mechanizm dawnego zegara ratuszowego. Z okien III piętra wieży roztacza się rozległy widok na Kraków, a przez lunety, umieszczone w drzwiach wiodących na balkoniki IV piętra, można podziwiać wielokrotnie powiększoną, wspaniałą panoramę miasta.

5. Dom „Pod Jedlami” w Zakopanem

Na zakopiańskim Kozińcu od ponad wieku stoi Dom „Pod Jedlami”. Zaprojektowany został przez Stanisława Witkiewicza dla Jana Gwalberta Pawlikowskiego. Nazwa domu pochodzi od grupy jodeł, które rosły na jednej z działek na Kozińcu, zakupionych przez Pawlikowskiego pod budowę domu. Doradcą Pawlikowskiego, organizatorem robót i nadzorcą cieśli był góral Wojciech Roj. Dom na Kozińcu wzniesiono w latach 1896–97, lecz prace wykończeniowe trwały do 1906 r.

Dom „Pod Jedlami” wzniesiono na terenie o dużym spadku, w związku z czym kamienna podmurówka od strony południowo-zachodniej ma wysokość ok. pół metra, a po stronie wschodniej dochodzi do 4 metrów, tworząc wysokie podpiwniczenie. Dom zbudowano z płazów (czyli drewnianych belek przepiłowanych na pół), w konstrukcji zrębowej, a jego wysoki dach pokryto podwójnie gontem. Witkiewicz zaplanował go na rzucie prostokąta z ryzalitem od południa i wysokimi, zewnętrznymi schodami oraz wielkim przyląpem, utworzonym przez wycięcie południowo-wschodniego narożnika. Otwarta weranda z gankiem obiega dom po zachodniej i północnej stronie.

Budynek ozdobiony został dekoracją snycerską o motywach słoneczek, lalui, parzenic, stylizowanych gwiazd; nie brak tu jednak i metalowej, kutej balustrady. W większości pomieszczeń zachowało się cenne, zabytkowe wyposażenie, zaprojektowane w większości przez Stanisława Witkiewicza. Wnętrza domu, nakryte stropami belkowymi, wyposażono w piece i kominki, wykonane według indywidualnych projektów. W salonie jest to kominek z niedźwiedziem projektu Witkiewicza, a w jadalni bielony piec z gzymsem zdobionym ornamentem warkoczykowym. Na piętrze domu znajduje się m.in. pokój Jana Gwalberta Pawlikowskiego oraz tzw. pokój malowany. Wszystkie wnętrza domu wyposażone zostały w meble zakopiańskie, do których dobierano tkaniny, obrazy (m.in. Witkiewicza) i ceramikę wywodzącą się z różnych tradycji folklorystycznych. Konsekwentna realizacja wyposażenia domu, sprawiła, że Dom „Pod Jedlami” stał się szczytowym osiągnięciem stylu zakopiańskiego. Jest miejscem spotkań najwybitniejszych

przedstawicieli polskiej i europejskiej kultury. Pozostaje on prywatnym mieszkaniem gospodarzy i może być co dzień oglądany od zewnątrz, a w środku tylko za specjalnym umówieniem.

6. Dwór w Dołędze

W rozległym, płaskim krajobrazie, w widłach Wisły i Dunajca rozciągają się zabudowania wsi Dołęga. Na północnym jej krańcu, przy drodze na Zaborów, otoczony drzewami i poprzedzony kolistym gazonem stoi dwór: bielone ściany, wysoki, gontowy dach, a od frontu ganek obrośnięty dzikim winem.

Pierwsze wzmianki o Dołędze pochodzą z 2 poł. XVII w. z akt wizytacji pobliskiej parafii Szczurowa. Do 1782 r. wieś należała do posiadłości biskupstwa krakowskiego. Po kasacji dóbr kościelnych, dokonanej przez władze zaborcze, Dołęga została zakupiona na licytacji przez prywatnych właścicieli. Około 1820 r. powstał tutaj pierwszy dwór. Należał on do Bratkowskich, z córką których ożenił się Julian Pikuziński. Jego syn, Teofil zginął w czasie rabacji chłopskiej (1846 r.), w trakcie nieudanego ataku na Tarnów. Natomiast sam Dwór został zrabowany przez okolicznych chłopów, głównie rekrutujących się z sąsiedniego Zaborowa. Dołęgę odziedziczyła siostra Teofila, Marianna, która wraz z mężem Aleksandrem Güntherem zamieszkiwała w istniejącym do dzisiaj dworku. Majątek przekazywany był zawsze w linii żeńskiej, dlatego nazwiska właścicieli Dołęgi wciąż się zmieniały.

Po II wojnie światowej Dołęga uniknęła parcelacji i pozostała w rękach Jadwigi z Wolskich Tumidajskiej, która odziedziczyła ją po przodkach. W latach 70. Jadwiga Tumidajska przekazała dwór na rzecz państwa, z przeznaczeniem na muzeum. Po wykonaniu niezbędnych prac remontowych dwór otwarto w 1981 r., jako Oddział Muzeum Okręgowego w Tarnowie. Jego gospodarzami są Irena i Władysław Konieczni.

Parterowy dwór zbudowany został z modrzewia, na planie podkowy. Ściany są tynkowane i bielone, a wysoki dwuspadowy dach pokrywa gont. Na osi elewacji frontowej znajduje się drewniany ganek o dwóch kolumnkach. Główny trakt dworu pełnił rolę reprezentacyjną, a skrzydła stanowiły prywatną przestrzeń gospodarzy.

W trakcie frontowym mieści się jadalnia, salon i gabinet. Salon urządzony jest meblami z końca XIX w. Znajduje się tutaj także fortepian należący niegdyś do właścicieli dworu. Na ścianach zobaczyć można fotografie Marii Pikuzińskiej-Güntherowej i jej męża Aleksandra oraz pisarza Ignacego Maciejowskiego („Sewera”), który poprzez małżeństwo z Marią Güntherówną stał się właścicielem Dołęgi. Z jadalni, gdzie znajduje się dębowy kredens, stół i szafa z końca XIX w. prowadzi wyjście na ganek. Narożny gabinet wyposażony XIX-wiecznym kompletem mebli z orzecha, mieści pamiątki związane z powstaniem styczniowym i rabacją chłopską; jest tutaj m.in. obraz J. Lorenowicza przedstawiający wydarzenia z 1846 r. Z gabinetu można przejść do pokoju prof. Michała Siedleckiego (ożenionego z córką właścicieli dworu, Ireną Wolską), wybitnego biologa i podróżnika, który często bywał w Dołędze. Ostatni pokój ekspozycji (już w skrzydle wschodnim), czyli sypialnię Jadwigi Tumidajskiej urządzonej secesyjnymi meblami, zdobią подарowane jej przez Jana Bartosińskiego obrazy autorstwa Stanisława Wyspiańskiego.

Dwór w Dołędze jest miejscem, gdzie wyraźnie odcisnęły się ślady ważnych wydarzeń historycznych: dramatyczny rok 1846 i rabunek dworu opisała w swoim

pamiętniku kilkunastoletnia wówczas Marianna Pikuzińska, chronili się tutaj uczestnicy powstań narodowych, w 1863 r. w dworze mieścił się lazaret dla rannych, a w czasie II wojny światowej w Dołędze przebywał Józef Retinger, postać wciąż tajemnicza i kontrowersyjna.

7. Pałac w Nawojowej

Nawojowa to miejscowość leżąca kilka kilometrów na południowy wschód od Nowego Sącza. Na wzniesieniu, po prawej stronie drogi biegnącej z Nowego Sącza do Krynicy, znajduje się pałac Stadnickich. Za pałacem rozciąga się wspaniały park z wieloma drzewami uznanymi za pomniki przyrody.

Dwór w Nawojowej powstał z inicjatywy Piotra Nawojowskiego między 1580 a 1590 r., kiedy to wieś była w jego posiadaniu. Niedługo potem, dobra nawojowskie przeszły w ręce Grzegorza Branickiego (1595 r.), by już w 1601 r. stać się własnością Lubomirskich. Później przez jakiś czas należały do Sanguszków i powróciły do Lubomirskich. W 1763 r. właścicielem Nawojowej został Józef Massalski, który sprzedał ją w 1799 r. hrabiemu Franciszkowi Stadnickiemu. Jego potomkowie rozbudowali rezydencję i powiększyli założony w 1840 r. przy niej park. Stadnicy władali Nawojową aż do lat 40. XX w.

W czasie II wojny światowej w pałacu stacjonowały wojska okupantów, a w 1945 roku majątek Stadnickich przejęło państwo. Od 1982 r. mieściła się tutaj siedziba Państwowego Technikum Hodowlanego, a obecnie znajduje się Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego oraz Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Rezydencja położona jest na wzniesieniu stromo opadającym po północno-wschodniej stronie i łagodnie przechodzącym w założenie parkowe w części południowej. Pałac złożony jest z dwóch prostopadłych do siebie skrzydeł: starszego, zbudowanego na osi wschód – zachód i nowszego, większego, usytuowanego doń prostopadle. Starsza część, zawierająca w sobie renesansowy dwór Piotra Nawojowskiego jest dwupiętrowa, z przyporami i wieżyczkami na narożach. W piwnicach zachowały się kamienne sklepienia, na wyższych piętrach portale, piece i posadzki, a w niektórych pomieszczeniach malowane plafony. W tym skrzydle, w okresie międzywojennym znajdowała się kuchnia, kredens i spiżarnia.

Starszą część pałacu połączono z nowym skrzydłem sześciokondygnacyjną wieżą, do której prowadzą z zewnątrz kręte schody.

W nowym skrzydle znajdowały się m.in. pokoje mieszkalne, gabinet właściciela oraz tzw. Sala Lustrzana. Wewnątrz zdobią ją lustra w bogatych, drewnianych ramach oraz zharmonizowane z nimi obramienia drzwi i okien; są tutaj także dwa piece z białych kafli.

Pałac otoczony jest pięknym parkiem krajobrazowym, założonym w 1840 r. przez Edwarda Stadnickiego. Liczy on prawie 11 hektarów powierzchni i składa się z dwóch części: parkowej oraz leśnej. Wśród drzew liściastych i iglastych są odmiany obcego pochodzenia, tzw. „egzoty”, sprowadzone głównie przez Adama Stadnickiego, wnuka Edwarda. Najstarsze drzewa, jak płatan, tulipanowiec i dęby czerwone pochodzą z lat 40. XIX w., a młodsze: tuja, cypryśniki, jedlice i grujeczniki japońskie zasadzone były na pocz. XX w.

8. Zamek w Zatorze

Zator położony jest w Kotlinie Oświęcimskiej, w pobliżu ujścia Skawy do Wisły. Jako wieś książąt opolskich istniał już w XII w. Miastem stał się w 1292 r., dzięki lokacji dokonanej przez księcia cieszyńskiego Mieszka. W latach 1445–1564 był stolicą księstwa zatorskiego, powstałego z podziału księstwa oświęcimskiego. Zator z księstwem został w 1494 r. sprzedany przez księcia Janusza IV królowi Janowi Olbrachtowi (z prawem dożywotniego władania). Po śmierci ostatniego zatorskiego księcia w 1513 r., miasto stało się siedzibą starostwa niegrodowego, a w 1564 r. zostało włączone do ziem Korony. Po rozbiorach Polski, znajdującą się w zaborze austriackim ziemię zatorską kupił tutejszy starosta Fryderyk Piotr Dunin (1778 r.). Kolejnymi właścicielami Zatora byli Poniatowscy, Tyszkiewiczowie i Wąsowiczowie, a od 1833 r. aż do czasu II wojny światowej – rodzina Potockich.

Pierwszą książęcą siedzibę na wysokim brzegu Skawy wzniesiono w połowie XV w. Zamek przebudował w 2 poł. XVIII w. Fryderyk Piotr Dunin, a obecna jego postać to efekt prac z 1836 r. Wówczas, na zlecenie Aleksandra Potockiego późnogotycki i renesansowy zamek został zmieniony w romantyczną rezydencję o cechach neogotyku angielskiego. Przebudowy tej dokonał architekt Franciszek Maria Lanci oraz rzeźbiarz Parys Filippi, zaś wnętrza ozdobili Kajetan Goliński i Włoch Liatti. Mieszczący bogate zbiory dzieł sztuki zamek został zrabowany i zdewastowany w czasie okupacji. Po wojnie był magazynem zboża, od 1946 r. siedzibą Rybackiego Zakładu Doświadczalnego, a obecnie oczekuje na nowego użytkownika.

Wokół zamku rozpościera się park krajobrazowy i ogród. Na jego teren prowadzi ceglana, neogotycka brama, przy której usytuowana jest oficyna – dawna kuchnia zamkowa. Murowany, dwupiętrowy zamek, założony został na planie prostokąta z przybudówkami przy krótszych bokach. Środkową część elewacji frontowej zaakcentowano ceglana, czteropiętrową wieżą.

Główne wejście do zamku obramione jest neogotyckim portalem z dwiema smukłymi kolumnkami. Prowadzi ono do sklepionej sieni z posadzką ozdobioną herbem Potockich (Pilawa). Po jej prawej stronie znajdują się sale: Paprociowa i Bluszczowa, nakryte wielodzielnymi sklepieniami, które zdobią pasy malowanych liści paproci i bluszczu. Z sieni na lewo wiedzie wejście do Sali Myśliwskiej. Jej sklepienie podzielone stiukowymi listwami na pola o różnym kształcie wypełnia barwna dekoracja. Są to najczęściej motywy groteskowe, krajobrazy, antyczne stwory i ornamenty roślinne. Polichromią pokryty został również neogotycki piec oraz płyciny drzwi, w których dekorację wpleciono herby właścicieli zamku.

9. Zamek w Spytkowicach (ekspozytura Archiwum Państwowego w Krakowie)

Na pograniczu ziemi krakowskiej i Śląska, po prawej stronie Wisły znajduje się wieś Spytkowice. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z 1228 r. Od 1315 r. wieś należała do księstwa oświęcimskiego, a od 1445 r. do księstwa zatorskiego. W 1488 r. została sprzedana kasztelanowi sądeckiemu Piotrowi Myszkowskiemu, który wznosił tutaj murowaną wieżę. Wawrzyniec i Mikołaj Myszkowscy dokonali jej rozbudowy w XVI w.: powstało skrzydło frontowe i zachodnie. Myszkowscy władali Spytkowicami do 1617 r.

W 1622 r. Spytkowice kupił starosta lełowski Marcin Szyszkowski, który przekształcił zamek w okazałą wczesnobarokową rezydencję. Szyszkowscy byli właścicielami wsi w latach 1622–43, a po ich śmierci dobra przejął Łukasz Opaliński, który dokończył przebudowy. Od XVIII w. właściciele zmieniali się często, ale nie zamieszkiwali już w zamku. Po 1832 r. Spytkowice należały do Potockich, m.in. do Andrzeja, właściciela Zatora i Krzeszowic, a później do jego syna Adama. Dzierżawca Potockich, Michał Naimski doprowadził tutejsze podupadłe stawy do rozkwitu. Hodowla ryb była od wieków podstawą tutejszej gospodarki: w 1513 r. w sporze o stawy zginął z ręki Wawrzyńca Myszkowskiego książę zatorski Janusz V, a syn Wawrzyńca, Mikołaj dzięki dochodom z hodowli ryb należał do najbogatszych w Królestwie.

Zniszczonego w czasie II wojny światowej majątku zrzekli się Potoccy na rzecz Skarbu Państwa, a ten przekazał go Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Prace remontowe i badawcze, trwające całą 2 poł. XX w. (główne prace wykonano w latach 90.) przystosowały zamek do obecnej funkcji. Mieści się tutaj siedziba Ekspozytury Archiwum Państwowego w Krakowie.

Po północnej stronie zamku znajdował się w XVIII w. ogród, za nim rozciągały się stawy; od wschodu były zabudowania gospodarcze, a przed frontem zamku zadrzewiony dziedziniec. Zamek zwrócony frontem na południe, jest murowanym i tynkowanym budynkiem o trzech skrzydłach ujmujących prostokątny dziedziniec, pośrodku którego rośnie 150-letni kasztanowiec. Piętrowe skrzydła zamku nakrywają wysokie, dwuspadowe dachy mieszczące użytkowe poddasze. Na osi wejścia prowadzącego przez portal z herbem Szyszkowskich (Ostoja) znajduje się sień główna. Sale w układzie jednotraktowym skomunikowane są galerią obiegającą od wewnątrz dziedziniec na parterze. Sale parteru nakrywają sklepienia kolebkowe z lunetami lub bez, a sale piętra – stropy. We wnętrzach zamku można podziwiać wspaniałe kamienne portale: od późnogotyckiego w południowo-wschodnim narożniku zamku, poprzez renesansowe, aż do barokowych, zdobionych herbem Szyszkowskich – Ostoja. Z najstarszych detali architektonicznych zachowało się nadproże bramy z herbem Myszkowskich – Jastrzębiec.

Ekspozytura w Spytkowicach działa od 1995 r.: gromadzi dokumenty z terenu Małopolski i jest zapleczem magazynowym Archiwum Państwowego w Krakowie. Zgromadzonych jest tutaj łącznie ponad 8 km bieżących akt, uporządkowanych w ok. 500 zespołów.

10. Sanktuarium pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Tuchowie

Początki Tuchowa, miasta w powiecie tarnowskim, położonego nad rzeką Białą, sięgają X w. Najstarsza, pisemna wzmianka o nim pochodzi z dokumentu wystawionego przez legata papieskiego Idziego w 1105 r., gdzie jego nazwę zapisano jako Tucov. W XI w. był on wsią królewską, którą Judyta, żona Władysława Hermana, ofiarowała benedyktynom tynieckim. Ich własnością pozostał do początku XIX w. Prawa miejskie Tuchów uzyskał aktem Kazimierza Wielkiego z 1340 r.

Pierwszą świątynię, w miejscu obecnego sanktuarium, wybudowali benedyktyni pod koniec XI w. W związku z rozwijającymi się od końca XVI w. kultem wizerunku Matki Bożej i ruchem pielgrzymkowym, benedyktyni wzniesli nowy kościół. W latach 1665–82 powstała barokowa, murowana świątynia oraz niewielki klasztor. Konsekracji kościoła

dokonał biskup Michał Oborski w 1687 r. Po kasacie zakonu benedyktynów przez władze austriackie (1816 r.) pracowali tutaj jezuici, potem księża diecezjalni, a w 1893 r. kościół przejęli redemptoryści.

Zabudowania klasztorne, położone po stronie południowej kościoła, łączą się ze świątynią wysoką wieżą, w przyziemiu której znajduje się brama. Do wieży przylega najstarsze skrzydło klasztoru, rozbudowane na przełomie XIX i XX w.; pozostałe skrzydła powstały w latach 70. i 80. XX w. Kościół jest jednonawową budowlą z wielobocznie zamkniętym prezbiterium i dwiema bocznymi kaplicami kopułowymi. Prezbiterium nakryte jest sklepieniem, nawa posiadała drewniany strop, zamieniony ostatnio na żelbetowy. Barokowy wystrój kościoła to przede wszystkim wspaniały ołtarz główny, dzieło Antoniego Frączkiewicza z Krakowa (1741 r.), o czterech potężnych kolumnach i promienistej glorii oraz bocznych bramkach, zwieńczonych posągami aniołów. Wcześniejszy jest ołtarz w kaplicy Krzyża Świętego; późniejsze dwa rokokowe ołtarze boczne w nawie. Z warsztatu Frączkiewicza mogła wyjść również nieco późniejsza w stosunku do ołtarza głównego ambona.

Słynący łaskami obraz Matki Bożej, znajdujący się w ołtarzu głównym, pochodzi zapewne z przełomu I i II ćw. XVI w., namalowany jest temperą na lipowej desce. Przedstawia Madonnę z Dzieciątkiem na lewej ręce i kwiatem róży w prawej; złożone tło z tłoczonym ornamentem jest tradycją gotycką. Obraz był przemalowywany w XVII w., a także i później. Kilkakrotne badania i konserwacja obrazu w XX w. wykazały, że pod przemalówkami znajduje się twarz Marii i Jej szaty o innym nieco układzie. Cechy stylistyczne zachowanych oraz ujawnionych w badaniach form obrazu pozwalają doszukiwać się analogii z dziełami późnogotyckiego malarstwa małopolskiego (m.in. z Zaśnięciem NMP z Bodzentyna – Marcina Czarnego z 1508 r.) Cudowny charakter obrazu Matki Bożej został potwierdzony przez komisję biskupią już w 1641 r., a dopełnieniem tego była uroczysta koronacja koronami papieskimi 2 października 1904 r.

11. Zespół opactwa cystersów w Szczyrzycu

Położony w górzystej kotlinie Beskidu Wyspowego zespół opactwa cysterskiego w Szczyrzycu jest jednym z najstarszych klasztorów w Polsce. Jego fundacji dokonał w 1234 r. wojewoda krakowski Teodor z Gryfitów. Przekazał on na rzecz zakonu dobra zlokalizowane w trzech kluczach: Ludźmierzu, Szczyrzycu i Mogilanach. Do Ludźmierza sprowadzono zakonników z klasztoru w Jędrzejowie, wywodzącego się z linii filiacyjnej włoskiego Morimondy. Wkrótce jednak z Ludźmierza przenieśli się oni do Szczyrzycy (lata 40. XIII w.), który miał łagodny klimat i dużo słonecznych dni w roku. Było to istotne dla cystersów, gdyż zajmowali się oni głównie uprawą ziemi, hodowlą zwierząt i przetwórstwem. Ich reguła, ułożona przez św. Benedykta z Nurski w VI w. wskazuje – prócz modlitwy – na pracę: „Ora et labora” („Módl się i pracuj”).

W Szczyrzycu cystersi wzniesli murowaną, gotycką świątynię, z której do dzisiaj zachowały się m.in. ostrołukowe kamienne portale. Pozostałe zabudowania klasztorne były drewniane. Kiedy w 1608 r. został opatem Stanisław Drohojowski, rozpoczął budowę nowego klasztoru oraz przebudowę kościoła. Prace kontynuowane przez kolejnych opatów zakończono w połowie lat 40. XVII w. W kolejnych stuleciach klasztor nawiedzały pożary i wojska szwedzkie. W czasie zaborów majątek klasztorny skonfiskowano, lecz klasztor

przetrwiał, choć zdegradowany do rangi przeoratu. Godność opactwa przywrócił klasztorowi w 1918 r. papież Benedykt XV, a opaci odkupili część utraconych dóbr. Po wojnie, w wyniku reformy rolnej i nacjonalizacji opactwo utraciło cały majątek. W latach 90. XX w. cystersi odzyskali ziemię oraz budynki gospodarcze.

Szczyrzycki kompleks klasztorny składa się z kościoła poprzedzonego dziedzińcem z późnobarokową bramą, klasztoru z wirydarzem, podwórza i budynków gospodarczych. Jest tylko częściowo udostępniany zwiedzającym. Cystersi obecnie zajmują się głównie pracą duszpasterską, ale w Szczyrzycu zostały odnowione tradycje zakonu i jest prowadzona hodowla bydła oraz uprawa roli.

Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny założony został na rzucie krzyża łacińskiego, z równej długości nawą i prezbiterium. Wnętrze świątyni nakrywa sklepienie kolebkowe, które zdobi barwna polichromia ornamentalna. Również ściany kościoła ozdobiono polichromią. W świątyni znajduje się szczególnie otaczany czcią obraz Matki Boskiej Szczyrzyckiej. Jest on dziełem nieznanego artysty, namalowanym w XVI w.

Piętrowe, murowane, w większości XVII-wieczne zabudowania klasztorne zgrupowane są dokoła kwadratowego wirydarza. Na parterze i piętrze znajdują się sklepione krużganki, a w południowo-wschodnim narożniku klatka schodowa. We wnętrzach znajduje się kilka zabytkowych portali oraz detali kamiennych.

W 1954 r. ówczesny opat, dr Stanisław Kiełtyka zorganizował muzeum ze zbiorów jakie posiadał klasztor. Mieści się ono od 1984 r. w zabytkowym XVII-wiecznym spichlerzu, który wcześniej był rezydencją opata. Prezentowana jest tutaj sztuka sakralna: rzeźby, obrazy, wyposażenie pochodzące z okolicznych kościołów, a także zbiory etnograficzne, militaria, bogaty księgozbiór oraz dokumenty, wśród których znajdują się XIII-wieczne akty darowizny i nadania ziemi cystersom. Ciekawostką pośród klasztornych skarbów jest mapa świata wydrukowana w 1905 r. według XIII-wiecznego pierwowzoru.

12. Kościół parafialny pw. św. Benedykta opata w Imbramowicach

Imbramowice, miejscowość położona ok. 30 km na północ od Krakowa, znane są dzięki tutejszemu klasztorowi norbertanek i pięknej Dolinie Dłubni. Z zakonem norbertanek związane były także dzieje miejscowego kościoła parafialnego pw. św. Benedykta opata.

Kaplica lub kościół pod tym wezwaniem istniała w Dłubni (taką nazwę nosiły Imbramowice do połowy XIV w.) już przed 1228 r. W dokonanej wówczas fundacji klasztoru norbertanek, biskup Iwo Odrowąż przeznaczył wieś na jego uposażenie, a tutejszą kaplicę oddał pod patronat zakonowi. Parafię wzmiankują dokumenty z 1326 r., a drewniany kościół wymienia Jan Długosz w Liber beneficiorum (ok. 1480 r.) Drewniana świątynia została opisana po raz ostatni w czasie wizytacji w 1727 r., jako znajdująca się w złym stanie. Nowy, zachowany do czasów obecnych kościół, wzniesiono w latach 1732–35. Kościół położony jest w centrum średniowiecznego układu wiejskiego, na niewielkim wzniesieniu. Otacza go XVIII-wieczny mur, który ogranicza teren dawnego cmentarza. W ogrodzenie świątyni włączone są barokowe, murowane budynki dzwonnicy kościelnej i kostnicy, kryte gontowymi dachami łamanymi oraz kamienne schody. Jednonawowy kościół, o skromnej dekoracji pilastrowo-ramowej ścian, lecz bardzo dobrych proporcjach bryły, zwrócony jest prezbiterium w stronę zachodnią. Po obu stronach węższego niż nawa,

prostokątnego prezbiterium znajduje się zakrystia i dawny skarbczyk, które zamykają plan świątyni w regularny prostokąt.

Do wnętrza kościoła prowadzą drzwi obramione kamiennym portalem, nad którym znajduje się tablica erekcyjna z datą 1735 r. Ściany świątyni podzielone są pilastrami, a jej wnętrze nakrywa sklepienie kolebkowe na gurtach w prezbiterium i także z lunetami w nawie. Na ścianach prezbiterium i nawy widoczna jest późnobarokowa polichromia figuralna, odsłonięta spod XIX-wiecznych przemalowań w czasie prac konserwatorskich prowadzonych w latach 1993–2001. Głównym tematem XVIII-wiecznej polichromii jest Siedem Sakramentów. Wykonana techniką fresku dekoracja przedstawia w prezbiterium trzy sceny: na sklepieniu absydy, nad ołtarzem – Trójcę Świętą, na ścianie północnej – Ostatnią Wieczerzę, a po stronie południowej – Gody w Kanie Galilejskiej. Zakomponowano je tak, by w ich strukturę zostały włączone malowane zwieńczenia dwóch późnobarokowych portali z marmuru dębnickiego. Dwa boczne ołtarze, również późnobarokowe, mieszczą obrazy *Ecce Homo* i *Matki Bożej Częstochowskiej* namalowane w latach 30. XX w. przez B. Rutkowskiego. Do XVIII-wiecznego wyposażenia świątyni należą również: dwa konfesjonały, ambona i wbudowana w ścianę chrzcielnica oraz chór wsparty na dwóch filarach, pod którym po bokach znajdują się dwa drewniane portale. W trakcie konserwacji przywrócono XIX-wieczną kolorystykę ołtarzy i ambony.

13. Sądecki Park Etnograficzny (dwór, cerkiew i kościół) w Nowym Sączu

Sądecki Park Etnograficzny, oddział Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, usytuowany jest w południowo-wschodniej części miasta, w dzielnicy Falkowa. Jego początki sięgają 1965 r., kiedy ówczesny konserwator wojewódzki, dr Hanna Pieńkowska, zainicjowała organizację skansenu. W 1969 r. rozpoczęto prace, a otwarcie pierwszej części ekspozycji nastąpiło w 1975 r. Sądecki Park Etnograficzny jest skansenem regionalnym, prezentującym architekturę drewnianą i tradycyjną kulturę ludową historycznej Sądeczyzny. Region ten obejmuje cztery grupy etnograficzne: Lachów Sądeckich, zachodnią część Pogórzan, Górali Sądeckich i Łemków Nadpopradzkich. Na ok. 20-hektarowym obszarze Parku znajduje się 68 obiektów, zgrupowanych w kilkunastu zespołach oraz amfiteatr leśny: 9 wielobudynkowych zagród chłopskich, 4 zagrody jednobudynkowe, XVII-wieczny dwór szlachecki (z unikalną polichromią we wnętrzach), folwark dworski, XVIII-wieczne obiekty sakralne: kościół rzymskokatolicki, cerkiew greckokatolicka (z XIX-wieczną plebanią), zbór protestancki, a ponadto szkoła ludowa, osada Cyganów Karpackich, budynki przemysłu wiejskiego (kuźnia, olejarnia, wiatraki itp.)

W centralnej części skansenu położony jest XVII-wieczny, drewniany dwór z Rdzawy koło Bochni. Należał on do Stanisława Baranowskiego, który udostępnił go czasowo kanonikom regularnym z Trziciany (2 poł. XVII w.). Przebudowali oni dwór według własnych potrzeb, pozostawiając po sobie cenne malowidła ścienne. Nieopodal dworu pod koniec 2003 r. stanął drewniany kościół rzymskokatolicki, przeniesiony z Łososiny Dolnej. Świątynia pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła została zbudowana w 1739 r. Kościół jest jednonawowy, z prostokątnym prezbiterium, do którego przylega od północy zakrystia ze składzikiem i niewielka kruchta. Wieża od strony zachodniej została dobudowana w 2 poł. XVIII w. Dachy świątyni pokryte są gontem, a hełm wieży – blachą.

Wyposażenie świątyni to późnobarokowy ołtarz główny z grupą Ukrzyżowania w części centralnej i bramkami obejścia z obu stron oraz ołtarze boczne: późnobarokowe przy łuku tęczowym i podobne do nich XIX-wieczne latarnie przy ścianach bocznych, oraz rokokowe konfesjonały i kamienna chrzcielnica z 1864 r., a także organy muzyczne z trakturą mechaniczną z pocz. XX w. We wnętrzu kościoła w przyszłości odtworzona zostanie polichromia projektu Marii Ritter (1966 r.), wykonana przez Tadeusza i Zofię Knausów; na chórze zachowały się ślady polichromii rokokowej z 2 poł. XVIII w.

W sektorze budownictwa łemkowskiego znajduje się przeniesiona ze wsi Czarne cerkiew pw. św. Dymitra, zbudowana w latach 80. XVIII w. Drewniana cerkiew z wieżą wzniesioną ponad babińcem i kruchtą, ma wyraźny trójdzielny układ (najniższe prezbiterium, wyższa nawa i wieża). Po bokach wieży znajdują się oszalowane, niewielkie soboty. Każda z części cerkwi nakryta jest osobnym, gontowym dachem. Polichromię wnętrza wykonał Jan Bogdański w latach 1893–95. Namalowane zostały tutaj sceny z Nowego i Starego Testamentu, iluzjonistyczny ołtarz boczny na ścianie południowej oraz dekoracja kwiatowa i drapowane tkaniny. Wyposażenie cerkwi stanowi barokowo-rokokowy ikonostas z 1801 r., wykonany przez Jakuba Szajcera, a odnawiany przez Jana Bogdańskiego, oraz ołtarze główny i boczny. Kościół i cerkiew zostały przywrócone do kultu w 2004 r.

Justyna Przydzielska

MEDIA LOKALNE W POLSCE – PIĘTNAŚCIE LAT DOŚWIADCZEŃ

24 listopada 2005 r. w Studiu S-5 Radia Kraków Małopolska odbyła się konferencja naukowa „Media lokalne w Polsce – piętnaście lat doświadczeń”. Została zorganizowana z okazji jubileuszu 60-lecia Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Krakowie oraz 30-lecia Komisji Prasoznawczej Polskiej Akademii Nauk – Oddział w Krakowie. Jednocześnie była ona częścią XII Ogólnopolskiego Sejmiku Mediów Lokalnych 2005 oraz projektu pt. „Rola mediów lokalnych w tworzeniu społeczeństwa obywatelskiego”. W konferencji udział wzięli naukowcy, przedstawiciele środowisk dziennikarskich prasy, radia i telewizji, wydawcy, bibliotekarze, regionaliści. Głównym celem konferencji, której przewodniczył prof. dr hab. Jerzy Jarowiecki – prezes Komisji Prasoznawczej – było podsumowanie procesu kształtowania się wolnych mediów lokalnych w III Rzeczpospolitej, ich aktualnej kondycji oraz perspektyw rozwoju.

Tematy poruszone na konferencji – jej organizatorzy zapowiadają wydanie referatów w oddzielnej publikacji – nakreśliły w przejrzysty sposób zagadnienie mediów lokalnych, usystematyzowały istniejące pojęcia.

W problematykę konferencji wprowadził uczestników dr hab. Stanisław Michalczyk, wyjaśniając zakres terminologiczny i problemowy określenia *media lokalne*. Według dr hab. Michalczyka, w Polsce nowy podział mediów lokalnych nastąpił wraz z podziałem administracyjnym kraju w 1999 roku. Gdy mówi się o zasięgu mediów lokalnych, myśli się